

ПРОБЛЕМЫ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Михайличенко Н. М.

Проведен анализ проблем, мешающих развитию малого бизнеса в Украине как экзогенного, так и эндогенного характера. Исследование посвящено разработке комплекса перспективных мероприятий, направленных на решение проблем развития малого бизнеса, на основе анализа экзогенных и эндогенных факторов, влияющих на субъекты малого предпринимательства, а также на принципах финансового менеджмента и контроллинга как инструментов повышения эффективности деятельности малых предприятий. Автором отмечается, что учет только экзогенных факторов без достаточного внимания к эндогенным не позволит решить проблему развития сектора малого бизнеса в отечественной экономике. Поэтому мероприятия, направленные на поддержку малого бизнеса, должны включать не только защиту от неблагоприятных воздействий внешней общеэкономической среды, но и комплекс методической поддержки управления малым бизнесом.

Проведено аналіз проблем, що заважають розвитку малого бізнесу в Україні як екзогенного, так і ендогенного характеру. Дослідження присвячено розробці комплексу перспективних заходів, спрямованих на розв'язання проблем розвитку малого бізнесу, на основі аналізу екзогенних та ендогенних чинників, що впливають на малі суб'єкти господарювання, а також на засадах фінансового менеджменту та контролінгу як інструментів підвищення ефективності діяльності малих підприємств. Автором відзначається, що врахування тільки екзогенних чинників без достатньої уваги до ендогенних не дозволить розв'язати проблему розвитку сектору малого бізнесу у вітчизняній економіці. Тому заходи, спрямовані на підтримку малого бізнесу, мають включати не тільки захист від несприятливих впливів зовнішнього загальноекономічного середовища, але і комплекс методичної підтримки управління малим бізнесом

The article analyzes the problems that hinder the development of small business in Ukraine, as an exogenous or endogenous nature. The research is devoted to a set of promising interventions development to address the problems of small business development. Based on analysis of endogenous and exogenous factors affecting small businesses, as well as on the principles of financial management and controlling as tools for improving the efficiency of small businesses are investigated. The author notes that the inclusion of only exogenous factors without sufficient attention to endogenous will not solve the problem of the small business sector in the domestic economy. Therefore measures aimed to supporting small businesses must include not only protection from the adverse effects of the general economic environment but also a set of methodological support small business management.

Михайличенко Н. Н.

канд. экон. наук, доц. кафедры «Финансы» ДГМА
zmij.natalka@mail.ru

УДК 658.14 + 334.722

Михайличенко Н. М.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Становлення вітчизняної економіки супроводжувалось недостатніми темпами розвитку малого бізнесу, який мав би виконувати роль стабілізуючого прошарку і забезпечувати гнучке реагування на зміни споживацького попиту. Втім, ціла низка проблем об'єктивного та суб'єктивного характеру не дозволили йому сформуватись достатньою мірою, і тепер, у посткризовий період, розвиток малого бізнесу в Україні став ще більш проблематичним. Загострилась проблема фінансування вітчизняних малих підприємств, водночас, ще більш погіршився їх фінансовий стан, що стало фатальним для значної кількості суб'єктів малого підприємництва. Тому проблема управління фінансами малих підприємств є актуальною і має не тільки локальне, але й загальноекономічне значення.

Проблематика фінансів малого бізнесу розглядається багатьма вітчизняними спеціалістами, як то В. Батковський, О. Білоус, С. Глущенко, Т. Говорушко, Ю. Долгоруков, С. Клименко, О. Кривоног, О. Мазіна, І. Падерін, О. Піскунова, О. Рудченко, Р. Теличко, О. І. Тимченко, М. Фролова тощо [1–11]. Втім, робіт, присвячених проблемам фінансового менеджменту малого бізнесу, досі бракує.

Мета дослідження – розробка комплексу перспективних заходів, спрямованих на розв'язання проблем розвитку малого бізнесу, на основі аналізу екзогенних та ендогенних чинників, що впливають на малі суб'єкти господарювання, а також на засадах фінансового менеджменту та контролінгу як інструментів підвищення ефективності діяльності малих підприємств.

Розвинутий сектор малого бізнесу відіграє важливу роль у ринковій економіці – забезпечує здоровий рівень конкуренції, гнучке реагування на потреби споживачів, перелив капіталу у перспективні, але не дуже привабливі для великих суб'єктів господарювання, галузі, забезпечує додаткові робочі місця тощо. Проте, в Україні становленню малого бізнесу перешкоджають численні чинники – екзогенні та ендогенні. Нівелювати негативний вплив перших на рівні суб'єкту малого бізнесу не представляється можливим, хоча вони й підлягають регулюванню на макроекономічному рівні. Вплив других усувається за допомогою управлінських дій самого підприємця. Розглянемо ці групи більш детально.

До екзогенних (об'єктивних) негативних чинників відносяться:

- практична відсутність реальної (а не задекларованої) державної підтримки малого бізнесу в Україні;
- високий рівень нестабільності вітчизняної економіки, зумовлений її політизованістю;
- протиріччя в законодавстві, необґрунтована динаміка нормативно-правових актів, що регламентують питання оподаткування;
- загальна економічна криза (втрата чи зменшення звичних ринків збуту, жорсткі умови зовнішнього фінансування, посилення конкуренції тощо).

За своєю природою малий бізнес характеризується низькою резистентністю до негативних зовнішніх впливів, тому рівень банкрутства для малих підприємств на початкових етапах їх становлення сягає 70%. В ситуації кризової економіки банкрутство загрожує також суб'єктам малого бізнесу, що вже досягли певного рівня розвитку. В таких умовах особливо значення набуває дієва державна підтримка малого бізнесу, що має наслідком протидію зростаючому в умовах економічної кризи безробіттю, пожвавлення економічних відносин, і є необхідною умовою виходу з кризи економіки в цілому.

До ендогенних (суб'єктивних) чинників негативного впливу на розвиток малого бізнесу належать:

- відсутність або недостатність економічної освіти у підприємців, що вирішили відкрити власний бізнес;
- висока схильність до ризику (це підкреслює вже самий факт бажання займатися власною справою в умовах невизначеності);
- відсутність навичок стратегічного мислення, схильність до прийняття управлінських рішень без належної аргументації, суто інтуїтивно;
- проблеми з підбором персоналу (мале підприємство не може на рівних конкурувати з великими фірмами на ринку праці, так, щоб дозволити собі висококваліфікованих, досвідчених та відповідальних працівників, в той час, як саме для малого бізнесу відбір кадрів є визначальним чинником: «слабка ланка» не стане фатальною (за звичайних умов) для великого підприємства, для малого ж – кожен «ненадійний елемент» може завдати суттєвої шкоди бізнесу;
- відсутність або недостатність обґрунтування економічних рішень, недостатня увага до комплексу функцій фінансового менеджменту.

Останній чинник часто стає вирішальним, тою «останньою краплею» що переповнює келих нестійкості фінансового стану суб'єкту малого підприємництва.

Головною особливістю фінансового менеджменту у малому бізнесі є відсутність суб'єкта з чітко окресленим колом посадових функцій. Фактично в якості фінансового менеджера виступає власник та, частково, бухгалтер. Рівень завантаженості першого зазвичай не дозволяє йому широко використовувати інструментарій фінансового менеджера, навіть базові функції прогнозування та бюджетування на малому підприємстві не виконуються або виконуються з недостатньою увагою та за необґрунтованими методиками. Особливо це стосується малого бізнесу у виробничій сфері, для якого відсутність елементарних маркетингового плану та виробничої програми призводить до зниження показників ліквідності та ділової активності, робить бізнес стихійним та нестабільним.

Вибір оптимальних джерел фінансування, маркетинговий аналіз, аналіз операційного та фінансового важеля, інвестиційний аналіз – залишаються поза зоною уваги власника малого підприємства. Аналіз фінансових показників та оцінка ймовірності банкрутства вважаються марною працею. Мова вже не йде про використання інструментів контролінгу та розробку форм звітності внутрішньогосподарського обліку в процесі прийняття управлінських рішень (що для малого бізнесу, наприклад, Німеччини, є нормою).

Власник малого підприємства зацікавлений у отриманні поточного прибутку, в аналізі руху готівки, спрямовує свої зусилля, в першу чергу, на управління оборотним капіталом. Втім, такий близький горизонт вирішуваних завдань фінансового менеджменту на малих підприємствах призводить до відсутності орієнтації на перспективу, на пошук потенціалів розвитку (коли стратегічна мета заміщається ціллю виживання), і не дозволяє помітити момент, коли навіть успішний, на перший погляд, бізнес, переживає перелом, за яким настає економічний спад і банкрутство підприємства, що перестало бути об'єктивно необхідним суспільству.

Тому особливо важливим є виконання не тільки поточних і тактичних завдань фінансового менеджменту, але і виконання ним стратегічних функцій, розробка, обґрунтування і вибір перспективних інвестиційних проектів, використання інноваційної складової малого бізнесу.

Окремою проблемою виступає проблема фінансування малого бізнесу. У той час, як малий бізнес економічно розвинутих країн широко використовує позичковий та залучений

капітал, вітчизняним підприємцям-представникам малого бізнесу доводиться обмежуватися використанням здебільшого власного капіталу.

По-перше, це зумовлено недостатнім розвитком інституту залучення капіталу у вітчизняній економіці. Навіть великі підприємства не можуть повною мірою задовольнити потреби у капіталі на фондовому ринку, шляхом випуску власних акцій. Для малих і середніх підприємств цей шлях фінансування – взагалі закритий, хоча залучений капітал має певні переваги перед запозиченим, які полягають у самому механізмі визначення ціни за його використання.

По-друге, використання позичкового капіталу для малих підприємств несе в собі загрозу від'ємного ефекту фінансового важеля. Це зумовлено наступними фактами: з одного боку, малий бізнес – це найпарадоксальніший сектор економіки, в якому не діє загальноекономічне правило «чим вище ризик – тим вища доходність», – економічна рентабельність у малих підприємств виробничої сфери, як правило, нижча, ніж у середніх та великих підприємств по галузі в середньому, ризик же – значно вищий; з іншого, кредитуючи малі підприємства, фінансові установи враховують підвищений ризик, тому видають кредити під більш високі відсотки. Це призводить до того, що середня відсоткова ставка за запозиченим капіталом для малого підприємства перевищує рівень економічної рентабельності, а це означає – від'ємне значення диференціалу ефекту фінансового важеля, що з точки зору фінансового менеджменту є категоричною рекомендацією щодо припинення використання позичкового капіталу для фінансування діяльності підприємства, оскільки ефект фінансового важеля у такому випадку не тільки не підвищує економічну рентабельність підприємства, а діє, навпаки, у протилежному напрямку.

Втім, малі підприємства постійно відчувають дефіцит власного капіталу, тому їм доводиться вдаватись до запозичень. Вирішити проблему фінансування малого бізнесу могло б широке використання державних програм підтримки малого бізнесу, що включали б кредитування на пільгових умовах малих підприємств виробничої сфери, інноваційного малого бізнесу, тощо. З іншого боку, в разі вдосконалення законодавства з питань лізингу, в якості перспективного інструменту фінансування основних фондів малих підприємств міг би виступити фінансовий лізинг, як це відбулося у країнах з високим рівнем економічного розвитку.

Ще однією важливою проблемою фінансового менеджменту в малому бізнесі є розв'язання дилеми «ліквідність-рентабельність». Як відомо, неможливо досягнути одночасно максимуму за двома цими групами фінансових показників, оскільки вони пов'язані зворотною залежністю: якщо ми обираємо шлях максимізації показників рентабельності, необхідно усі кошти, щойно вони вивільняються, пускати в оборот, що призводить до мінімізації резервів, а, отже, і до ситуації, коли підприємство стає неспроможним терміново розрахуватися за своїми зобов'язаннями у разі необхідності. Зворотній бік використання шляху максимізації рентабельності – високий ризик банкрутства підприємства.

Шлях максимізації показників ліквідності призводить до зниження економічної ефективності діяльності підприємства, але мінімізує ризик банкрутства. Керівництво та фінансові менеджери кожного підприємства визначають оптимальне співвідношення цих двох підходів.

Втім, зазвичай, керівник малого підприємства взагалі дуже рідко усвідомлює саму проблему, інтуїтивно віддаючи перевагу шляху максимізації прибутковості, що має наслідком високий рівень банкрутств серед малих підприємств.

Таким чином, слід відзначити, що державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні мусить спрямовуватись за трьома основними шляхами:

- законодавча підтримка (особливо щодо оподаткування);

- програми пільгового кредитування;
- інформаційно-методична підтримка.

Слід відзначити, що власники малих підприємств та підприємці-фізичні особи зацікавлені в отриманні необхідних знань та навичок з управління фінансами, з використання інструментарію фінансового менеджменту, контролінгу, управлінського обліку тощо. Це пов'язано з відсутністю на ринку освітніх послуг доступних для підприємців бізнес-тренінгів, спрямованих саме на специфіку малого бізнесу.

Навіть за несприятливих умов господарювання частина підприємців підтверджує свою ефективність, тому підвищення якості управління малим бізнесом в цілому і, особливо, управління фінансами малих підприємств, є сферою безпосередньої зацікавленості самих підприємців. Тренінг – оптимальний шлях набуття необхідних знань в умовах, коли самоосвіта унеможливується внаслідок високої завантаженості керівників.

ВИСНОВКИ

Заходи, спрямовані на підтримку малого бізнесу, мають включати не тільки захист від несприятливих впливів зовнішнього загальноекономічного середовища (створення сприятливого податкового клімату, державне кредитування малого бізнесу на пільгових умовах, тощо), але і комплекс методичної підтримки управління малим бізнесом, що дозволить актуалізувати прихований потенціал, підвищити ефективність управлінських рішень, особливо у функціональному колі фінансового менеджменту. Врахування тільки екзогенних чинників без достатньої уваги до ендогенних не дозволить розв'язати проблему розвитку сектору малого бізнесу у вітчизняній економіці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Батковський В. Проблеми кредитування малого підприємництва / В. Батковський // Вісник національного банку України. – К., 2005. – № 4. – С. 28–33.
2. Білоус О. Фінансові та грошово-кредитні чинники інвестиційно-інноваційного розвитку малого та середнього бізнесу / О. Білоус // Банківська справа. – К., 2005. – № 1. – С. 74–81.
3. Глуценко С. В. Напрями кредитування суб'єктів малого бізнесу в Україні / С. В. Глуценко // Економіка і прогнозування. – К., 2005. – № 4. – С. 81–94.
4. Говорушко Т. А. Фінансові технології у сфері малого бізнесу / Т. А. Говорушко, О. І. Тимченко // Економіка. Фінанси. Право. – К., 2004. – № 9. – С. 15–17.
5. Долгоруков Ю. А. Методи измерения рисков в малом бизнесе в условиях неопределенности / Ю. А. Долгоруков, И. Д. Падерин // Економіка промисловості. – Донецьк, 2005. – № 4. – С. 15–21.
6. Кривоног О. Л. Банківське кредитування малих підприємств / О. Л. Кривоног // Фінанси України. – К., 2005. – № 8. – С. 101–105.
7. Мазіна О. І. Принципи фінансової звітності та їх вплив на відображення результатів господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва / О. І. Мазіна // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – Житомир, 2005. – № 3. – С. 113–117.
8. Піскунова О. В. Аналіз та оцінка фінансових ризиків діяльності малих підприємств / О. В. Піскунова // Фінанси України. – К., 2007. – № 8. – С. 119–129.
9. Рудченко О. Ю. Формування власного капіталу як складова розвитку малого підприємництва / О. Ю. Рудченко, С. О. Клименко // Фінанси України. – К., 2008. – № 6. – С. 54–62.
10. Теличко Р. К. Фінансове планування на малих та середніх підприємствах / Р. К. Теличко // Економіка. Фінанси. Право. – К., 2007. – № 8. – С. 14–16.
11. Фролова М. Інституційні умови фінансово-кредитного забезпечення малого підприємництва / М. Фролова // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2004. – № 3. – С. 280–289.